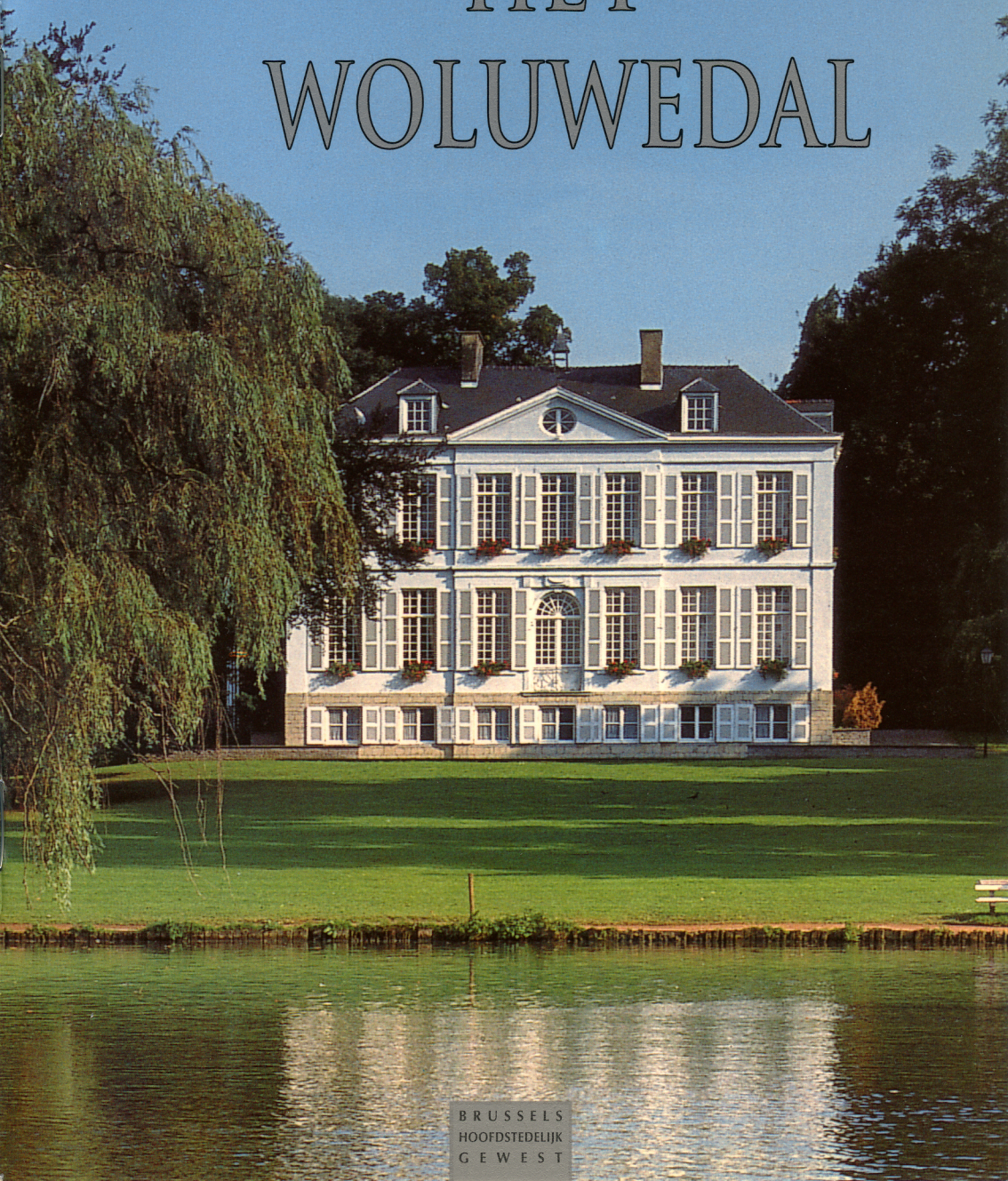


HET WOLUWEDAL



Adviescomité

Christine Denayer, Dienst Monumenten en Landschappen
Inge Wauters, Dienst Monumenten en Landschappen
Brigitte Vander Bruggen, Dienst Monumenten en Landschappen
Marc Gierst, graficus

Research en redactie

Marc Villeirs
Gemeentemuseum van Sint-Lambrechts-Woluwe

ILLUSTRATIES

b = bovenaan; o = onderaan; m = midden; l = links; r = rechts

Gemeentemuseum van Sint-Lambrechts-Woluwe : 6, 11(b), 13, 14(b),14(o), 16, 17(b), 18, 19, 20(o), 23(o), 25, 26, 27, 28, 30(b), 30(o); Algemeen Rijksarchief, Handschriftelijke kaarten en plattegronden : 9(b), 12, 17(o); Koninklijke Bibliotheek Albert I, Sectie Kaarten en Plattegronden : 10; Koninklijke Bibliotheek Albert I, Prentenkabinet : 11(o), 20(b), 21, 23(b), 27, 29; ACL : 1, 7(b), 15(o), 24; Tekening Luc Allard : 3; Paul Bauters : 32; Hervé Callemien : 15(b); Martine Dujeux : 4; Daniel Frankignoul : 5, 8(o), 9(o), 22; Marcel Vanhulst - Brussels Hoofdstedelijk Gewest : omslagfoto's; Geneviève Vermoelen : 31; Marc Villeirs : 2, 7(o), 8(b), 8(m).

INLICHTINGEN

Gemeentemuseum van Sint-Lambrechts-Woluwe

Karrestraat 40 - 1200 Brussel

- Tijdelijke tentoonstellingen worden aangekondigd in de pers.
- Documentatiecentrum over de geschiedenis van Sint-Lambrechts-Woluwe : open van maandag tot vrijdag van 14 tot 17 uur, na voorafgaande afspraak op het tel.nr : 02/761 27 65

De in deze brochure beschreven gebouwen zijn niet toegankelijk voor het publiek, behalve :

Kapel van Maria

Kapellaan 37 - 1200 Brussel

(alle wekdagen, behalve tijdens de diensten)

Windmolen

Emmanuel Mortierlaan - 1200 Brussel

(eerste en derde zaterdag van de maand van 14 tot 17 uur, en eerste zondag van de maand van 10 tot 17 uur, het hele jaar)

De verschillende bezienswaardigheden van het Woluwedal zijn bereikbaar met de volgende lijnen :
Bus 28, 29, 42, 45 - Metro 1B (station Roodebeek)

HET WOLUWEDAL



| | |
|--|----|
| HET WOLUWEDAL | 2 |
| De oudste sporen van menselijke aanwezigheid | 5 |
| De bewoning tijdens de Middeleeuwen | 6 |
| DE OORSPRONG VAN SINT-LAMBRECHTS-WOLUWE | 10 |
| Wereldlijke heren en grondeigenaars | 10 |
| De abdijdomeneinen | 12 |
| TOPOGRAFIE VAN DE GETUIGEN UIT HET VERLEDEN | 13 |
| Linkeroever | 13 |
| Rechteroever | 19 |

HET WOLUWEDAL

GEOGRAFIE

In het Brussels gewest is de Woluwe de voornaamste bijrivier van de Zenne. De beek ontstaat in het Zoniënwoud uit de samenvloeiing van drie kleine waterlopen (de Verdrongen Kinderenbeek, de Vuilbeek en de Zwaanbeek), nabij de grote vijver van Bosvoorde, en vloeit achtereenvolgens door de gemeentes Watermaal-Bosvoorde, Oudergem, Sint-Pieters-Woluwe en Sint-Lambrechts-Woluwe. Vandaar dringt ze door op Vlaamse bodem om uiteindelijk, na 21 kilometer, in Vilvoorde in de Zenne uit te monden. De Woluwe loopt in het Brussels gewest grotendeels in noord-noordoostelijke richting, evenwijdig met de Zenne. Op het grondgebied van Zaventem buigt ze af in noordwestelijke richting en stroomt dan naar het noorden. De Woluwe heeft zelf ook diverse bijriviertjes. Op de rechteroever zijn de belangrijkste de Rood-



De Woluwe in Oudergem ter hoogte van de Waverse Steenweg (destijds Tervuurse Steenweg genoemd) omstreeks 1900.

Kloosterbeek (Oudergem) en de Struykbeek (Sint-Lambrechts-Woluwe), die over een deel van hun loop nog in open lucht stromen. Op de linkeroever vermelden we de Watermaalbeek (Watermaal-Bosvoorde en Oudergem), de Bemelbeek (Sint-Pieters-Woluwe) en de Roodebeek (Sint-Lambrechts-Woluwe), die vandaag alle drie overwelfd zijn. Het hydrografisch bekken van de Woluwe is niet minder dan 9.400 hectare groot.

De Woluwe vertoont een weinig ingesneden lengteprofiel, tenzij in Bosvoorde waar de bovenloop redelijk smal is, met enkele steile hellingen. De beekvallei gaat echter snel over in een breed dal met licht heuvelende flanken. Naar haar monding in Vilvoorde toe is de Woluwe een typische laagvlakterivier (minder dan 20 meter hoogte).

Net als bij de Maalbeek lagen er vroeger langs de hele loop van de Woluwe talrijke vijvers. Omstreeks 1774 telde men in Sint-Lambrechts-Woluwe alleen niet minder dan 44 vijvers van diverse grootte.

Het economisch belang van een waterloop als de Woluwe in vroegere tijden kan niet genoeg worden onderstreept. Sinds de vroege Middeleeuwen heeft de beek

De bovenloop van het Woluwedal tussen Watermaal-Bosvoorde en Sint-Lambrechts-Woluwe.





Rustieke brug in het Woluwapark. Kunstig herstel van de natuurlijke omgeving met pittoreske bijbedoelingen na de aanleg van de Tervurenlaan (1897). De waterval en de vijvers worden gevoed door de Bemelbeek.

voortdurend menselijke bewoning en bijhorende activiteiten (molens, brouwerijen, veeteelt, enz.) aangetrokken. Hierbij kwamen nog de rijkdom van de bodem en de ondergrond van de beekvallei. De alluviale sliblagen uit het Quartair (een mengsel van leem, zand, klei, turf en grind), die door geregelde overstromingen op de beekoevers werden afgezet, hebben de bodem van de vallei verrijkt. De valleiflanken werden tijdens het Pleistoceen bedekt met een laag door de wind aangevoerde, zeer vruchtbare leem (löss), die op het einde van de 19^{de} eeuw (in Sint-Lambrechts-Woluwe in 1898) door talrijke steenbakkerijen werd uitgebaat. De ondergrond bestaat grotendeels uit een dikke laag tertiair zand die geologisch tot het Brusselaan behoort. De zandsteenbanken die hier en daar dagzomen, werden eeuwenlang ontgonnen voor de bouwnijverheid en de produktie van kalk voor het bemesten van de akkers. Ondanks soms ingrijpende terreinwijzigingen is het Woluwedal een van de gaafst gebleven landschappen van het hele Brusselse gewest. Dat is te danken aan meerdere factoren zoals de excentrische ligging ten opzichte van Brussel-stad waardoor de verstedelijking pas later is ingezet en minder intensief doorgevoerd, de persoonlijke tussenkomst van koning Leopold II, enz.

“EEN STUKJE ARDENNEN AAN DE RAND VAN BRUSSEL”

Aldus luidde de titel van een artikel over het Woluwedal, dat in 1938 verscheen in het *Bulletin du Touring Club de Belgique*. Lichtelijk overdreven misschien, maar dat was zeker het beeld dat heel wat inwoners van Brussel hadden van de groene hellingen, velden, weiden en bossen die amper een halve eeuw geleden de charme uitmaakten van het heuvelende landschap van het Woluwedal, ondanks de eerste aanvallen van de oprukkende urbanisatie.

In 1769 reeds loofde een kroniekschrijver de aangename omgeving met zijn talrijke bronnen, akkers, weiden, vijvers, bossen en andere plantengroei. In 1855 schreef Alphonse Wauters in zijn *Histoire des environs de Bruxelles*: “Slechts weinig dorpen zien er zo schilderachtig uit als Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe; de met bloemen bezaaide weiden, de vele vijvers, de kleine bosjes her en der verspreid in het landschap, de buitenhuizen die men overal tegenkomt, vormen een vrolijk en kleurrijk geheel (...)”. Vanaf 1882-1883, toen de spoorlijn Brussel-Tervuren het Woluwedal beter bereikbaar maakte, en meer nog na de aanleg van de eerste tramlijnen op het tracé van de Tervurenlaan (1897) en de Vorstlaan, werd de vallei een geliefkoosde bestemming voor zondagse uitstapjes, waar de Brusselaars van die tijd zo van hielden. De meest gegoede stadsbewoners bouwden er een huis of buitenverblijf en leidden daarmee de verstedelijking in van het gebied.

DE OUDSTE SPOREN VAN MENSELIJKE AANWEZIGHEID

Het Woluwedal heeft de mens van oudsher aangetrokken. De motieven van de prehistorische mensen om zich hier te vestigen hadden vanzelfsprekend niets gemeen met die van de Brusselse bourgeoisie rond de eeuwwisseling. Maar de natuurlijke factoren (volop water, heuvelend reliëf, vruchtbare bodem) waren indertijd zeker dezelfde en lokten menselijke bewoning aan. De Brusselse stadsmensen van 1900 zagen echter alleen het pittoreske van de omgeving, daar waar de neolithische landbouwers in de eerste plaats geïnteresseerd waren in de mogelijkheden om in hun primaire levensbehoeften te voorzien (verdediging, voedsel, enz.)

De eerste vaste bewoners van het Woluwedal behoorden tot de Michelsberg-cultuur - zo genoemd naar een neolithische vindplaats in het Duitse Baden - en vestigden zich hier tussen 2250 en 1900 v. Chr. De belangrijkste site van deze gemeenschap in het Brussels gewest bevond zich op het grondgebied van Watermaal-Bosvoorde, ten zuidwesten van de grote vijver van Bosvoorde. Op een hoogte begrensd door de Verdrongen-Kinderenbeek en de Vuylbeek lag een versterkte nederzetting van ongeveer negen hectare die waarschijnlijke meerdere eeu-

De Woluwe ter hoogte van het Maloupark omstreeks 1900.





De site van de oude neolithische nederzetting achter de Lindekemolens, gekend onder de naam Molenbos sinds de 17^{de} eeuw. Op het zanderige terrein werden in de 19^{de} eeuw dennen en berken geplant.

wen bewoond bleef. In Sint-Lambrechts-Woluwe is een gelijkaardige, maar kleinere site bekend op een zanderige verhevenheid boven de samenvloeiing van de Struykbeek en de Woluwe (nabij de molen van Lindekemole). Door de ligging achter de twee beken, die ten westen en ten zuiden vloeiden, was de site zeer goed verdedigbaar.

De Romeinse periode heeft in het Woluwedal relatief weinig sporen nagelaten. In Sint-

Pieters-Woluwe werden enkele losse munten gevonden. In Sint-Lambrechts-Woluwe blijkt de Romeinse aanwezigheid uit een munt van keizer Nero, geslagen in Lyon omstreeks 64-66 van onze tijdrekening, die niet ver van het dorpscentrum gevonden werd, en uit fragmenten van dakpannen en tegels van een hypocaustum (verwarmingssysteem) die in het lage gedeelte van de Paul Hymanslaan werden opgegraven. In de plaatselijke toponomie is daarnaast de herinnering bewaard aan twee grafheuvels of tumuli, die reeds lang geleden met de grond werden gelijkgesteld: het Tompveld (op de huidige Joséphine-Charlottesquare) en de Tomberg. Deze sporen kunnen erop wijzen dat er in Sint-Lambrechts-Woluwe vanaf de centrale keizertijd misschien een landbouwdomein bestaan heeft.

DE BEWONING TIJDENS DE MIDDELEEUWEN

Na een onderbreking van minstens zeven eeuwen verschijnt er in het begin van de 10^{de} eeuw opnieuw een vorm van permanente bewoning, niet in het Woluwedal zelf maar in het dal van de Watermaalbeek, een van de bijriviertjes van de Woluwe. In 914 verwerft de abdij Saint-Martin van Tours een domein op een open plek in de bossen, Watermaal geheten, dat volgens het klassieke Karolingische hofstelsel was ingericht, met bebouwde akkers, braakland, bossen, weilanden en *mansi* of tenures die door lijfeigenen werden uitgebaat. Het domein bezat toen reeds een eigen parochiekerk, de Onze-Lieve-Vrouwekerk (de huidige Sint-Clemenskerk) en een economische infrastructuur in de vorm van een molen. De beperkte oppervlakte, hooguit 50 à 60 hectare ontgonnen grond, lijkt er echter

op te wijzen dat het domein nog maar vrij recent was opgericht, misschien op het einde van de 9^{de} eeuw.

De verdere uitbreiding van het domein van Watermaal leidt tot de stichting van twee nieuwe gehuchten, Oudergem en Bosvoorde, beide langs de Woluwe gelegen. De bouw van de Sint-Annakapel in Oudergem wordt algemeen gedateerd in de 11^{de}-12^{de} eeuw, wat wijst op de aanwezigheid van een reeds vrij ruime bewoningskern in die periode. Het in cultuur brengen van dit gedeelte van het domein van Watermaal situeert zich dus vermoedelijk in het begin van de 11^{de} eeuw. Deze periode valt samen met de start van de grote ontginningsbeweging in West-Europa, die van de 11^{de} tot de 13^{de} eeuw voor economische en demografische expansie zou zorgen. Oudergem zou nochtans afhankelijk blijven van de moederkerk van Watermaal tot aan het einde van het Ancien Régime. De twee gemeentes zouden pas in 1863 worden gesplitst.

Ondanks de vele ontginningen bleef Oudergem een bosrijk gebied dat een onderkomen bood aan twee religieuze gemeenschappen: de dominicaner priorij van Hertoginnedal, in 1262 gesticht door hertogin Aleidis van Brabant, en het Rood Klooster van de augustijnen, opgericht in 1366 op de plek van een oude kluisenaarswoning.

De eerste vermelding van Bosvoorde gaat terug tot het begin van de 13^{de} eeuw, wanneer een zekere Leo, zoon van Godfried

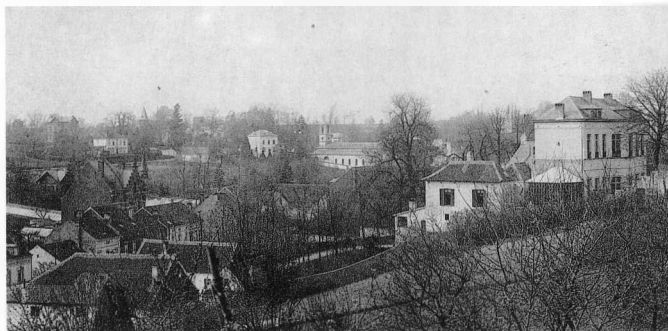


De private Sint-Annakapel in Oudergem was eertijds een kleine landelijke bidplaats. In 1843 werd de niet meer gebruikte kapel omgebouwd tot hoeve en in 1910 aangekocht door Charles-Henri Dietrich die haar integreerde in zijn domein van Hertoginnedal. De restauratie in 1916-1917 onder leiding van kanunnik Lemaire heeft de kapel in zijn oorspronkelijke romaanse vorm hersteld.

Watermaal in het begin van deze eeuw. Een handvol huizen rond de Sint-Clemenskerk vormen de dorpskern die het dal van de Watermaalbeek domineert.



Panorama van Bosvoorde omstreeks 1900. In tegenstelling tot Watermaal ontwikkelde het dorp Bosvoorde zich voornamelijk beneden in het Woluwedal. Vanaf de 19^{de} eeuw werden de hellingen bebouwd met villa's en buitenhuizen.



Het kasteel Charles-Albert in Bosvoorde, een echt manifest van neo-Vlaamse-renaissancestijl en een van de meest prestigieuze buitens die in het Woluwedal, aan de rand van het Zoniënwood, werden neergezet. Omstreeks 1900 telde het grondgebied van Watermaal-Bosvoorde niet minder dan 46 kastelen en buitenverblijven.

van Bosvoorde, in een tekst genoemd wordt. De geschiedenis van het dorp zou altijd nauw verweven zijn met die van het omringende Zoniënwood. Vanaf het einde van de 13^{de} eeuw tot het einde van het Ancien Régime was hier trouwens het Jachtrecht van Brabant gevestigd, de instelling die waakte over de hertogelijke jachtrechten en waaraan Bosvoorde een groot deel van zijn bloei te danken had.

In de 18^{de} eeuw deden nieuwe ontginningen, de aanleg van de steenweg van Brussel naar Ter Hulpen en de houtbewerking-nijverheid de bevolking van Bosvoorde dermate toenemen dat het dorp belangrijker werd dan Watermaal. Dat bleef zo in de 19^{de} eeuw, onder meer door de overbrenging van het gemeentehuis in 1851 en de aanleg van de spoorlijn Brussel-Namen. Het was de periode dat de adel en de hoge burgerij van Brussel (de families Bischoffsheim, Verhaegen, d'Ursel, enz.), aange-trokken door de landelijkheid en de rust, in het Woluwedal buitenverblijven lieten bouwen en daarmee aan de basis lagen van de urbanisatie van dit gebied.

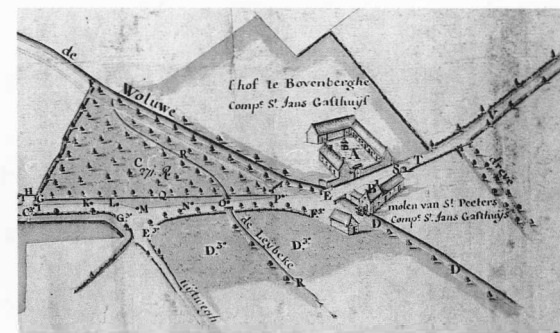


Panorama van het dorp Sint-Lambrechts-Woluwe vanuit het Woluwedal omstreeks 1930.

Hoewel de twee Woluwes net als Watermaal, Oudergem en Bosvoorde in het Zoniënwood waren ontstaan, was hun economie vóór de verstedelijking hoofdzakelijk afgestemd op de landbouw, meer bepaald de graanteelt. Dit onderscheid met de buurdorpen is door historische omstandigheden te verklaren.

De oorsprong van Sint-Lambrechts-Woluwe is niet precies te dateren. Een akte uit 1047 vermeldt dat een zekere Balderic (ongetwijfeld graaf Lambrecht II van Leuven) opdracht gegeven heeft voor de bouw van een kerk in Brussel en er een kapittel van kanunniken heeft gesticht dat hij begiftigd heeft met diverse goederen, onder meer met zeven bunders grond in Woluwe. Dit Woluwe is geïdentificeerd met Sint-Lambrechts-Woluwe waar de kerkelijke rechten (o.a. patronaat en tienden) werden uitgeoefend door het kapittel van Sint-Goedele. Hoewel deze akte een vervalsing blijkt te zijn van omstreeks 1185-1190, stemt de inhoud waarschijnlijk overeen met de feiten en mag worden aangenomen dat Sint-Lambrechts-Woluwe reeds in het midden van de 11^{de} eeuw bestond. De bevolkingsgroei deed in de 12^{de} eeuw het gehucht Roodebeek ontstaan (naar het kleine bijrijtje van de Woluwe) dat reeds vóór 1173 wordt vermeld.

De historische bronnen bevestigen het bestaan van Sint-Pieters-Woluwe formeel pas in 1173, wanneer de bisschop van Kamerijk de kerk en de parochierechten van het dorp toekende aan de abdij van Vorst, die ze tot het einde van het Ancien Régime zou behouden. Het dorp moet echter meerdere decennia ouder zijn, wellicht zelfs een eeuw. Dat valt af te leiden uit het feit dat het gehucht Stokkel, dat altijd onder Sint-Pieters-Woluwe heeft geresorteed, met name op kerkelijk gebied, reeds in 1147 in een document wordt genoemd.

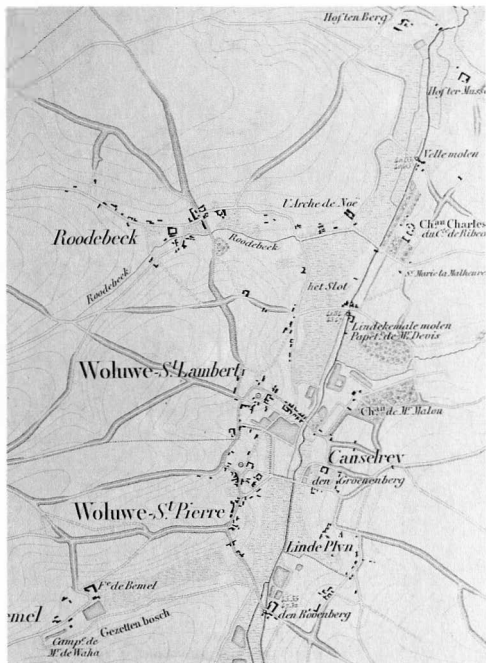


Het domein Bovenberg in Sint-Pieters-Woluwe in 1775, een grote boerderij met akkers, weiden en bossen die zich in de 18^{de} en 19^{de} eeuw aan weerszijden van de Woluwe over bijna 120 hectare uitstrekten. Dit eigendom van het Brusselse Sint-Janshospitaal ontstond in het midden van de 13^{de} eeuw door schenkingen en verkopen van aanzienlijke Brusselse patriciërsfamilies. Een deel van de hoevegebouwen bestaat nog in het huidige domein Bleton.

De molen van Bovenberg in Sint-Pieters-Woluwe, afgebroken in 1897 voor de bouw van de tramremise van de 'Société anonyme du chemin de fer à voie étroite de Bruxelles à Ixelles-Boendael', de concessiehouder van de tramlijn Brussel-Tervuren, die in 1899 werd opgeslorpt door de 'Société des Tramways bruxellois' (thans remise van de MIVB en Museum van het Brussels openbaar vervoer).



DE OORSPRONG VAN SINT-LAMBRECHTS-WOLUWE



Kaart van het Woluwedal in Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe omstreeks 1858. Er is goed te zien hoe de loop van het water de plaats bepaalt van de bewoning en de economische activiteiten in het traditionele agrarische milieu. (landbouwbedrijven, molens, brouwerijen, enz.).

WERELDLIJKE HEREN EN GRONDEIGENAARS

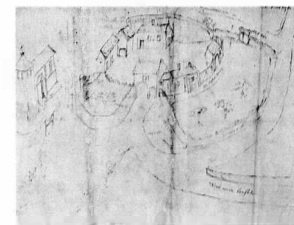
Naar alle waarschijnlijkheid waren de graven van Leuven (die vanaf 1106 de titel van hertog van Brabant aannamen) de eerste eigenaars van een groot deel, zo niet de totaliteit van het grondgebied van Sint-Lambrechts-Woluwe, waarover ze de juridische, economische en geestelijke macht uitoefenden. Rond de dorpskern en langs de linkeroever van de Woluwe ontwikkelde zich een domaniale reserve (het voorbehouden gebied van de graaf) met akkergrond, weiland, bossen,

heide, vijvers, enz. De lokale bevolking bewerkte de op het bos gewonnen akkers en stond onder het gezag van een *villicus*, een grafelijke ambtenaar die ook belast was met de uitoefening van de lagere rechtspraak. Waarschijnlijk in de 11^{de} eeuw, toen de bevolking groot genoeg was, werd het dorp een afzonderlijke parochie. Zeker vanaf de 12^{de} eeuw stopten de graven met de rechtstreekse exploitatie van hun grondbezit in Sint-Lambrechts-Woluwe.

Ook de burggraven van Brussel, grafelijke vertegenwoordigers en gezagsdragers in Brussel en omstreken, waren grote grondeigenaars. De uitgestrektheid en samenstelling van hun domein in Sint-Lambrechts-Woluwe valt af te leiden uit de schenkingen van goederen in de 12^{de} en 13^{de} eeuw aan nieuwe kloosterstichtingen in de streek van Brussel, in het bijzonder aan de abdij van Vorst. Die kreeg vanaf het midden van de 12^{de} eeuw een stuk Zoniënwoud tussen de Maalbeekvallei en het Woluwedal. Dit was het bos van Linthout dat tot Schaarbeek en Sint-Lambrechts-Woluwe reikte. Nog andere gronden (meerder tientallen bunders) en weiden, alle in het westelijk deel van

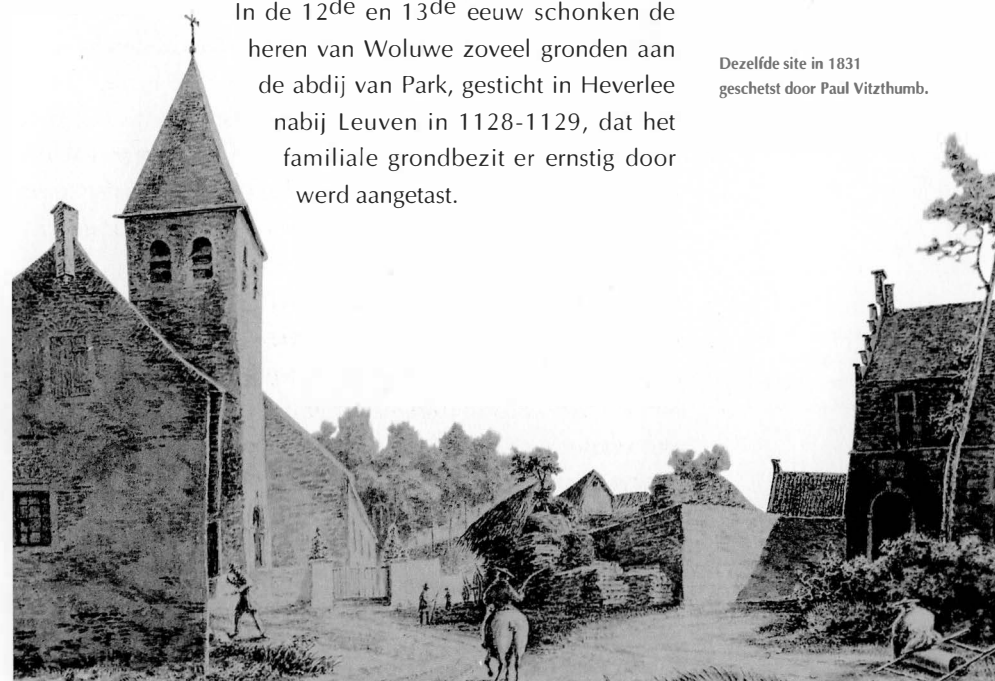
Sint-Lambrechts-Woluwe gelegen, werden door de burggraven en hun vazallen aan de abdij van Vorst geschonken of verkocht. Andere lokale grondeigenaars waren de heren van Woluwe zelf, die hun meeste bezittingen in het oosten van de gemeente hadden, op de rechteroever van de Woluwe. De eerste bekende vertegenwoordiger, Gerard van Woluwe, wordt vermeld in 1129. Zijn laatste afstammelingen zouden in de 13^{de} en 14^{de} eeuw aanzienlijke functies bekleden in de hertogelijke administratie. Een familie Woluwe, die waarschijnlijk afstamde van de landelijke tak van het geslacht, behoorde in de 14^{de} en 15^{de} eeuw tot het Brusselse patriciaat.

In de 12^{de} en 13^{de} eeuw schonken de heren van Woluwe zoveel gronden aan de abdij van Park, gesticht in Heverlee nabij Leuven in 1128-1129, dat het familiale grondbezit er ernstig door werd aangetast.



Pentekening op perkament van het Hof van Brussel en de Sint-Lambertuskerk in 1553. De tekening toont het zuiver economische karakter van het hof in die periode. Op de achtergrond een groep boerderijgebouwen die vandaag verdwenen zijn (hoofdgebouw, schuur en stal).

Dezelfde site in 1831 geschetst door Paul Vitzthumb.





DE ABDIJDOMEINEN

De landbouwdomeinen van de kerkelijke instellingen zijn voor een groot deel tot stand gekomen door schenkingen van adellijke geslachten. De benedictijner abdij van Vorst, gesticht in 1096 en tot 1238 onder voogdij van de abdij van Affligem, was reeds voor 1117 eigenaar van het latere Hof ten Berg. In 1245 werden de eigendomsrechten van de abdijsgoederen bekrachtigd door een pauselijke bul van Innocentius IV. Ze bestonden toen hoofdzakelijk uit twee verschillende delen: in het westen het bos van Linthout, dat als hout- en wildreserve diende en waar men varkens op eikels liet grazen; in het noordoosten het grote landbouwdomein van het Hof ten Berg, bestaande uit akkers en weiden die zich van de Woluwe tot aan de huidige Leuvensesteenweg uitstrekten. De premonstratenzer abdij van Park kreeg het grootste deel van zijn goederen in Sint-Lambrechts-Woluwe van de heren van Woluwe en Wezembeek (die met het geslacht Woluwe verwant waren) tijdens de 12de en 13de eeuw. Deze gronden, die veel homogener waren samengesteld dan die van Vorst, lagen hoofdzakelijk ten zuiden en ten westen van Stokkel.

Deze verdeling van het grondgebied van Sint-Lambrechts-Woluwe en de weerslag ervan op het plaatselijke landschap ondergingen geen wezenlijke veranderingen meer tot het begin van de 20ste eeuw. Negen eeuwen lang bleef het Woluwedal een oord waar uitsluitend landelijke en ambachtelijke activiteiten (veeteelt, visvangst, maalterijen, brouwerijen, enz.) werden beoefend. De gedeeltelijke overwelving van de Woluwe - in twee fases: 1932-1933 en 1948 - betekende het einde van een tijdperk. Het Woluwedal werd van toen af in snel tempo volgebouwd. De opening van de Woluwelaan in 1964 zou dit proces alleen maar versnellen.

De gebouwen van het Hof ten Berg in 1713 gevestigd tussen de oude Roodebeekweg in Sint-Stevens-Woluwe en de Woluwe. Lager gelegen stond de molen 'ten Berg' die rechtstreeks afhing van de hoeve.

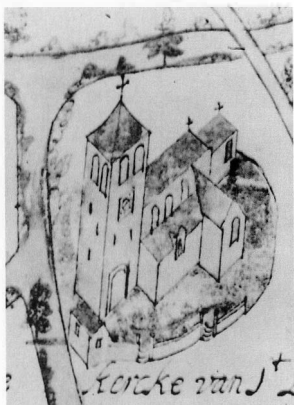
TOPOGRAFIE VAN DE GETUIGEN UIT HET VERLEDEN

LINKEROEVER DE DORPSKERN

Het huidige Heilig-Hartplein en de onmiddellijke omgeving vormen de oudste kern van Sint-Lambrechts-Woluwe. De ligging van het plein is typisch voor nederzettingslocaties in Midden-België, namelijk op een plaats die zorgvuldig gekozen werd op de overgang tussen vochtige valleigronden (de aanwezigheid van water was in een landbouwgemeenschap essentieel) en hoger gelegen leemgronden (waar graanteelt mogelijk was). Op deze plek treffen we de twee componenten aan van het lokale gezag. Aan de ene kant de wereldlijke macht, gematerialiseerd door het Hof van Brussel, een hoeve die tevens zetel was van een administratieve structuur (in de 19de eeuw zou het gemeentehuis deze rol overnemen), aan de andere kant de geestelijke macht, belichaamd door de kerk, de pastorie en de vandaag verdwenen tiendenshuur.

Het dorpscentrum omstreeks 1900, gedomineerd door de twee machtscentra uit de Middeleeuwen: de Sint-Lambertuskerk en het Hof van Brussel.





De Sint-Lambertuskerk in 1707 voor de ingrijpende verbouwingen tijdens de ambtsperiode van pastoor Filip Van der Zypen (1717-1750). Het primitieve grondplan van de kerk is hier nog duidelijk herkenbaar.

De geestelijke macht : de Sint-Lambertuskerk

Wanneer de kanunniken van de Sint-Michiel-en-Goedelekerk in Brussel de parochierechten van Sint-Lambrechts-Woluwe precies hebben gekregen, is niet bekend maar waarschijnlijk was het vóór de jaren 1180. Een inventaris van 1328 die de goederen opsomt verbonden aan de verschillende prebendes van de twaalf grote kanunniken geeft ons een idee van de bezittingen die het kapittel in Sint-Lambrechts-Woluwe had. Naast de opbrengsten van het patronaat, de grote en kleine tienden en de offerandes (waarvan een deel aan de pastoor werd gegeven) bezaten de geestelijken in totaal bijna 16 bunders land.

De oudste delen van de kerk - het middengedeelte van het oude schip en de toren - dateren uit de 12^{de} eeuw. Hoewel het oorspronkelijke grondplan in de loop der eeuwen grondig gewijzigd werd, was de eerste kerk van het basiliektype met de toren vooraan, gevolgd door een enkelvoudig schip van drie of vier traveeën en een koor met rechte afsluiting.

De kerk werd voor 1712 herhaaldelijk verbouwd en uitgebreid. Schip en koor werden vergroot, zijbeuken en een kapel gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw werden aangebouwd, en in de zuidelijke basis van de toren werd een ingang gemaakt. Tussen 1717 en 1750 werden het schip en de zijbeuken verlengd en onder één dak gebracht. In de 19^{de} eeuw werd het koor herbouwd en versierd met een neogotisch interieur. In 1938 ten slotte werd een nieuwe en veel grotere kerk in neoromaanse stijl, ontworpen door architect Guillaume-Chrétien Veraart (1872-1951), aan de oude kerk aangebouwd. De oudste gedeeltes en het oude kerkhof werden wettelijk beschermd bij koninklijk besluit van 27 april 1942.



De toren van de Sint-Lambertuskerk omstreeks 1900. Het kerkhof rond de kerk werd pas in 1898 buiten gebruik gesteld. Links het kostershuis dat vanaf 1824 dienst deed als gemeenteschool.



In 1938-1939 werd de kerk vergroot om het toenemende aantal gelovigen te kunnen opvangen. De wanverhouding van het nieuwe schip ten opzichte van de oorspronkelijke klokstoren wordt gelukkig verzacht door de eenheid van stijl.

De wereldlijke macht : het Hof van Brussel

Het Hof van Brussel ontleent zijn naam aan een juristenfamilie die er in de 16^{de} en het begin van de 17^{de} eeuw eigenaar van was. Deze naam zou echter niet ouder zijn dan het begin van deze eeuw, want hij wordt in geen enkele oude tekst vermeld. Gelegen te midden van een prachtig privé-domein naast de kerk lijkt dit kleine kasteel zo weggelopen uit een sprookje. Men kan zich moeilijk voorstellen dat het oorspronkelijk een hoeve was.

Het Hof van Brussel gezien vanuit de Donkerstraat omstreeks 1890.

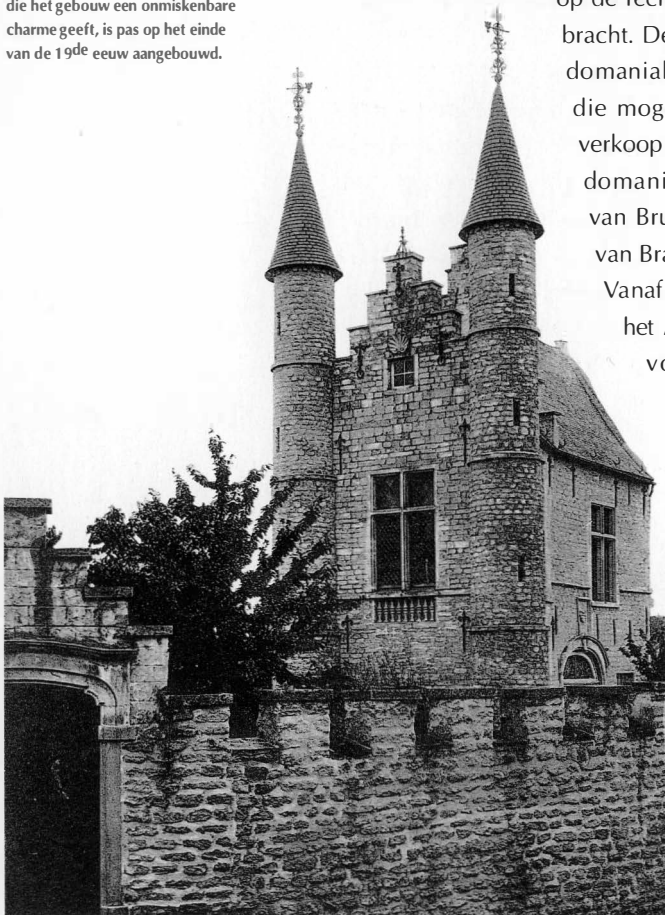


De oorsprong van het gebouw is onbekend, maar zijn ligging in het centrum van het dorp doet vermoeden dat we hier te doen hebben met de hoeve van de domaniale reserve, die voor rekening van de hertogen van Leuven werd uitgebaat. De oudste bronvermelding dateert van 1402, toen de toenmalige eigenaar, de familie van der Meeren, de hoeve te koop stelde. De van der Meerens stamden af van een familie van 'ministerialen' (ambtenaren in dienst van de hertogen van Brabant) die op het einde van de 12^{de} eeuw in Sterrebeek woonachtig waren. Omstreeks het midden van de 14^{de} eeuw zou een van der Meeren gehuwd zijn met een afstammeling van de familie van Woluwe die als

bruidsschat de gelijknamige heerlijkheid op de rechteroever van de Woluwe meebracht. De van der Meerens bezaten ook domaniale goederen op de linkeroever, die mogelijk afkomstig waren van de verkoop van stukken grond uit de oude domaniale reserve (waartoe het Hof van Brussel behoorde) door de hertog van Brabant tijdens de 14^{de} eeuw.

Vanaf de jaren 1500 tot het einde van het Ancien Régime zijn de opeenvolgende eigenaars - van der Noot, de Longueville, de Brouxelles, de Middleton, de Bruneau, de Cock - gemakkelijk te volgen. Het waren allemaal min of meer aanzienlijke edellieden uit onze streken, juristen, hertogelijke ambtenaren of leden van de politieke instellingen van de Zuidelijke Nederlanden. Tijdens deze periode zou het domein van landbouwbedrijf evolueren naar residentieel verblijf, wat het vandaag nog altijd is.

De middeleeuws uitzienende, met torentjes versierde vleugel die het gebouw een onmiskenbare charme geeft, is pas op het einde van de 19^{de} eeuw aangebouwd.



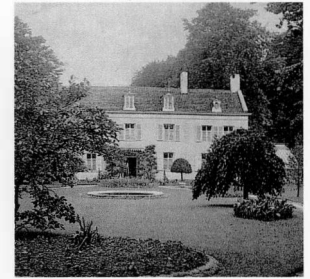
Het Hof van Brussel en het omringende park werden beschermd in 1994. In de onmiddellijke omgeving bevinden zich sinds 1984 nog twee andere beschermde plaatsen : het Heilig Hartplein en de villa 'des Tilleuls' met bijhorend park. Deze villa in de Vootstraat is een mooi buitenverblijf in neoclassicistische stijl uit 1837.

EEN ABDIJHOEVE: HET HOF TEN BERG

In een charter van 1117 bevestigt bisschop Burchard van Kamerijk aan de benedictijner abdij van Vorst de overdracht van een aantal goederen, waaronder een allodium, *Wernesberge* genaamd, gelegen te Woluwe. Dit goed zou hetzelfde zijn als het latere Hof ten Berg. Deze overdracht moet in de jaren 1105-1110 hebben plaatsgevonden. De ligging van het domein van het Hof ten Berg aan de rand van het oude parochiegebied van Sint-Lambrechts-Woluwe (dat op deze plaats samenvalt met het gemeentelijk grondgebied) wijst op een ontstaansdatum die jonger is dan de dorpskern rond de Sint-Lambertuskerk. Schenkingen van en aankopen bij leden van de Brabantse aristocratie in 1125, 1203 en 1238 deden het domein verder aangroeien, niet alleen met aangrenzende stukken grond maar ook met terreinen in het gehucht Roodebeek.

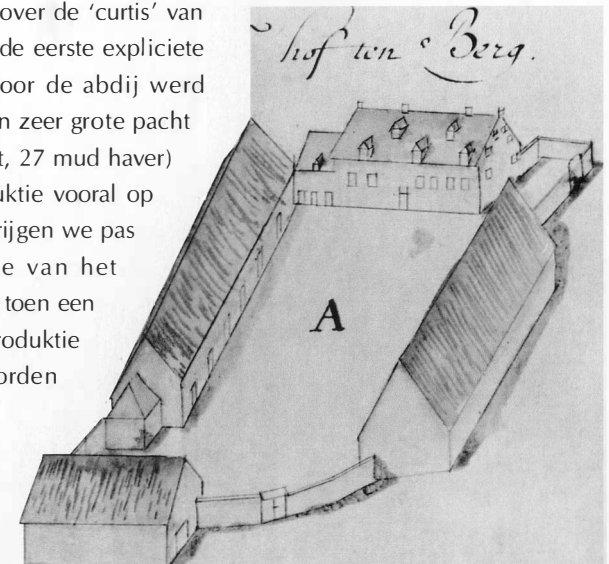
Een document uit 1238, dat spreekt over de 'curtis' van de abdij van Vorst in Woluwe, zou de eerste expliciete vermelding zijn dat het domein door de abdij werd geëxploiteerd. In 1328 moest het een zeer grote pacht betalen (37 mud rogge, 10 mud gerst, 27 mud haver) waaruit blijkt dat de landbouwproductie vooral op de graanteelt was afgestemd. Toch krijgen we pas in 1543 een idee van de grootte van het domein : de bewerkte akkers hadden toen een oppervlakte van 105 bunders. De productie was ook meer gediversifieerd geworden met de teelt van vlas en koolzaad (voor het persen van olie), de kweek van schapen, e.d.

Dit bloeiende domein kreeg het hard te verduren tijdens de godsdienstoor-



Het Sas, een buitenhuis dat teruggaat tot het begin van de 17^{de} eeuw. Eigendom van Evrard de Champagne, burgemeester van Brussel, in 1648-1649. Dit gedeeltelijk door een gracht omringde gebouw aan de oevers van de Woluwe werd in 1952 gesloopt in het vooruitzicht van de aanleg van de Woluwelaan.

Het Hof ten Berg in 1786. Bovenaan het hoofdgebouw uit 1750; links koeie- of paardestallen gebouwd op de plaats van het vroegere hoofdgebouw; rechts de oude schuur, afgebroken tussen 1820 en 1836.



Het Hof ten Berg in de winter omstreeks 1965. Op de voorgrond braakliggende velden en rietmoeras (rietgras). In minder dan dertig jaar is dit landschap een beeld geworden uit het verleden.



logen (vanaf de jaren 1570) en de oorlogen van Lodewijk XIV (tweede helft van de 17^{de} eeuw). In een van de omheiningsmuren tegenover het hoofdgebouw is een steen met wapenschild ingemetseld die de (bijna onleesbare) datum 1657 draagt, het jaar waarin de hoeve wederopgebouwd werd. In 1675 en 1696 moest de hoeve zware schattingen betalen aan doortrekkende legers. Een document uit die tijd zegt dat de hoeve "geruineert" is, wat doet vermoeden dat de gebouwen zware schade hebben geleden. De heropleving van landbouw en economie in onze gewesten tijdens de 18^{de} eeuw liet zich ook hier duidelijk gevoelen. In 1750 werd de hoeve herbouwd volgens een volledig nieuw grondplan. Sindsdien is het uitzicht praktisch niet meer veranderd, met uitzondering van de grote schuur die tussen 1820 en 1836 afgebroken werd en vervangen door een kleinere. In 1797 werd het Hof ten Berg door de Franse bezetter geconfisqueerd en als nationaal goed verkocht aan de pachter van het hof, Frans De Clerck. In de loop van de 19^{de} eeuw raakten de gronden en de gebouwen door opeenvolgende verdelingen onder erfgenamen geleidelijk versnipperd. Hierdoor behield vanaf omstreeks 1900 en tot op vandaag alleen nog het hoofdgebouw zijn oorspronkelijke landbouwfunctie. De stallen (noordelijke vleugel) werden omgebouwd tot woningen terwijl de schuur buiten gebruik werd gesteld.

RECHTEROEVER DE HEERLIJKHEID WOLUWE Het Slot, heerlijk verblijf

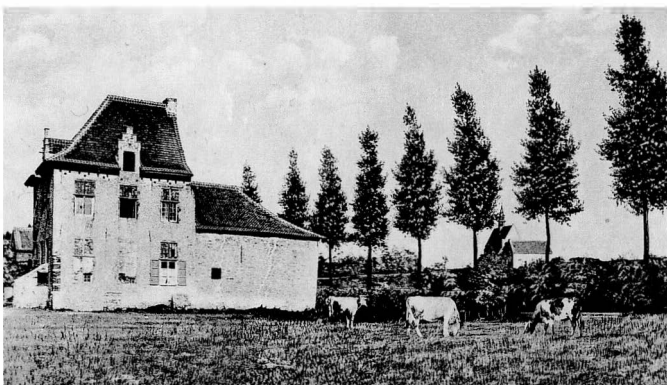
Over de oorsprong van het Slot, dat volgens de overlevering de oude verblijfplaats was van de heren van Woluwe, weten we bitter weinig. Zeker is dat vanaf 1282 de landelijke tak van de familie van Woluwe de bijnaam "de Castro" droeg (in het middelednederlands: van der Borght). Dit wijst op het bezit van een versterkte residentie en zou de eerste indirecte aanwijzing kunnen zijn voor het bestaan van het Slot. Volgens Alphonse Wauters in zijn *Histoire des environs de Bruxelles* (1855) was de woning waar Jan IV van Woluwe in 1291 verblijf hield, gelegen "apud Tiliam", dus "nabij de linde". Deze vermelding kan verband houden met de plaatsnaam "Lindekemale", waaraan ook de nabijgelegen molen zijn naam ontleend heeft. Niets belet dus het kasteel van de heren van Woluwe te vereenzelvigen met het Slot, des te meer daar we in de onmiddellijke omgeving de elementen aantreffen die kenmerkend zijn voor een middeleeuwse heerlijkheid: een watermolen (de molen van Lindekemale die in de 12^{de} eeuw overging naar de Parkabdij bij Heverlee), een heerlijke kapel (de kapel van Lenneke Mare) en een hoeve (het Hof ten Groenenberg, verdwenen omstreeks 1850).

In een document van 1661 wordt het Slot omschreven als "het audt casteel", hetgeen deze hypothese ondersteunt.

Het Slot omstreeks 1910, bewoond door tuinbouwers. De stal op de achtergrond werd pas opgericht in 1898.



Het Slot omringd door weiden.
De rijen populieren, hier aan de oevers van de Woluwe, vormden vroeger een typisch kenmerk van het valleilandschap.



Afbeeldingen van dit oorspronkelijke kasteel zijn helaas niet overgeleverd.

Archeologische opgravingen hebben in 1984 de funderingen aan het licht gebracht van meerdere gebouwen die hier vóór het huidige gebouw gestaan hebben. Aan de hand daarvan kunnen we drie chronologische fasen onderscheiden. De oudste gaat wellicht terug tot de tweede helft van de 14^{de} eeuw en betreft de funderingsresten van een gebouwtje dat op de plaats moet hebben gestaan van het huidige bijgebouw met de keukens van het restaurant. Een tweede fase valt (ten laatste) in het begin van de 15^{de} eeuw en betreft een vierkant gebouw waarvan de zuidelijke muur als fundering voor het huidige Slot heeft gediend. Talrijke sporen van hout en pleisterspecie van leem en gehakt stro doen vermoeden dat de bovenbouw uit minder duurzame materialen bestond. De derde fase gaat terug tot de 16^{de} eeuw en valt samen met de funderingen van het huidige gebouw. De opgravingen hebben zeer veel archeologisch materiaal opgeleverd in een tijdsbestek tussen de 14^{de} en 18^{de} eeuw.

De periode en de omstandigheden waarin het gebouw is omgevormd tot landbouwbedrijf, zijn moeilijk te achterhalen maar wellicht gebeurde dit reeds in de tijd toen de familie Kieffelt, heer van Stokkel, door aankopen haar bezittingen verenigde met die van de familie Armstorff, heren van Sint-Lambrechts-Woluwe in de 16^{de} en 17^{de} eeuw en eigenaars van het Slot. Het kasteel Kieffelt, dat tot 1935 stond op de plaats waar nu de gelijknamige straat loopt, niet ver van de kapel van Lenneke

De huidige herberg "In de Kwak", een bekende pleisterplaats voor wandelaars, heeft alleen nog de naam gemeen met het pittoreske café dat in 1938 afgebroken werd voor de aanleg van de Emile Vanderveldelaan. Het bijgebouw achteraan werd in de vorige eeuw opgericht op de funderingen van een papiermolen, bekend sinds de jaren 1560 en gesloten omstreeks 1785. In 1789 werd de Kwak eigendom van Jean-André Orban, de eerste burgemeester van Sint-Lambrechts-Woluwe (1800-1808), die tegelijk herbergier, leerlooier en landbouwer was.



Mare, zou de voorkeur hebben gekregen als enig heerlijk verblijf, voornamelijk omdat het er gezonder was. We weten dat het Slot minstens sedert het midden van de 19^{de} eeuw een hoeve bezat. Het is ook in die tijd dat twee aanpalende gebouwen (waarschijnlijk met een bedrijfsbestemming) in het noordoosten, naast de Vellemlenweg, werden afgebroken.

Het Slot werd als tuinbouwbedrijf uitgebaat tot in 1967, toen het werd aangekocht door de gemeente Sint-Lambrechts-Woluwe. Het gebouw werd als monument beschermd in 1975 en gerestaureerd tussen 1986 en 1988.

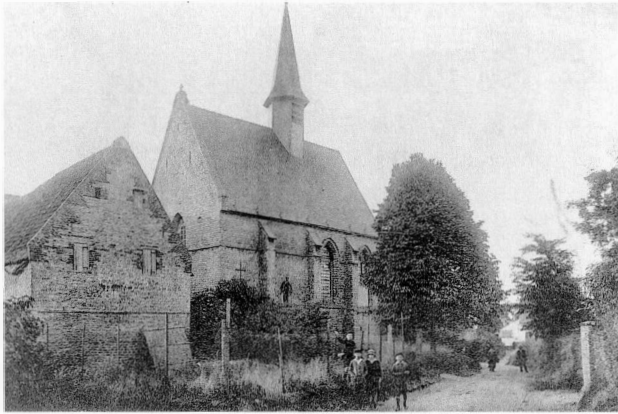
De heerlijke kapel van Lenneke Mare

De kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten, beter gekend onder de volkse benaming kapel van Lenneke Mare, beheerst door zijn ligging het Woluwedal sinds meer dan zes eeuwen.

De kapel vormt het decor van een vrome laat-middeleeuwse legende die vertelt dat een jonge kluizenares, Maria genaamd, mooi en arm, het hof werd gemaakt door een rijke maar verdorven jongeman die haar onder een valse beschuldiging ter dood

De kapel van Lenneke Mare in 1831, getekend door Paul Vitzthumb. Op de achtergrond zien we een vleugel van het Hof te Groenberg, een omstreeks 1850 verdwenen hoeve.





Kapel en kluis omstreeks 1920.

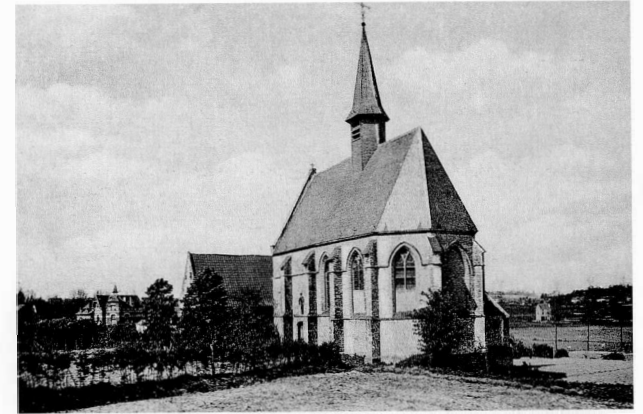
liet veroordelen omdat zij niet op zijn amoureuze voorstellen wou ingaan. Het eerste bekende relaas van deze geschiedenis werd geschreven door de in 1487 overleden onderprior van het Rood Klooster, Jan Gillemans, die bekend is om zijn hagiografische werken, met name over de heiligen van Brabant. Of deze legende volledig verzonnen is of berust op werkelijk gebeurde

feiten (over de authenticiteit van de figuur van Maria is al meer dan één polemieek gevoerd) laten we hier in het midden, feit is dat de legende zeer goed past in een welbepaald spiritueel kader, namelijk de bloei van de Mariaverering in West-Europa op het einde van de Middeleeuwen. Deze cultus werd ondersteund door een nieuwe mystieke stroming, de 'moderne devotie', die gepropageerd werd door de reguliere kanunniken van Sint-Augustinus waartoe ook Gillemans behoorde.

Het precieze bouwjaar van de kapel is onbekend, maar op stilistische gronden kan men een datum in de eerste helft van de 14^{de} eeuw vooropstellen. In 1363 wordt de kapel vernoemd in een document van paus Urbanus V waarin deze aflaten verleende aan de bezoekers van de bidplaats. Zeventien jaar later, in 1380, stichtten Jan en Willem van Meldert, kleinzoon van Lionnet van der Borght, heer van Woluwe, er een beneficie.

Drukbezochte plaatsen, vooral als ze van religieuze aard zijn, hebben altijd al naijver opgewekt door de inkomsten die eraan verbonden zijn en het psychologische overwicht voor wie de plaats binnen zijn invloedssfeer heeft. Het is dus niet te verwonderen dat er vaak strijd gevoerd is om de controle over de kapel tussen de heer van Woluwe en de pastoor, die als vertegenwoordiger optrad van het kapittel van Sint-Goedele dat de lokale kerkelijke rechten uitoefende. Het laatste van deze conflicten, waarin de karmelieten van Brussel gemengd waren, verhitte de gemoederen gedurende de hele eerste helft van de 18^{de} eeuw.

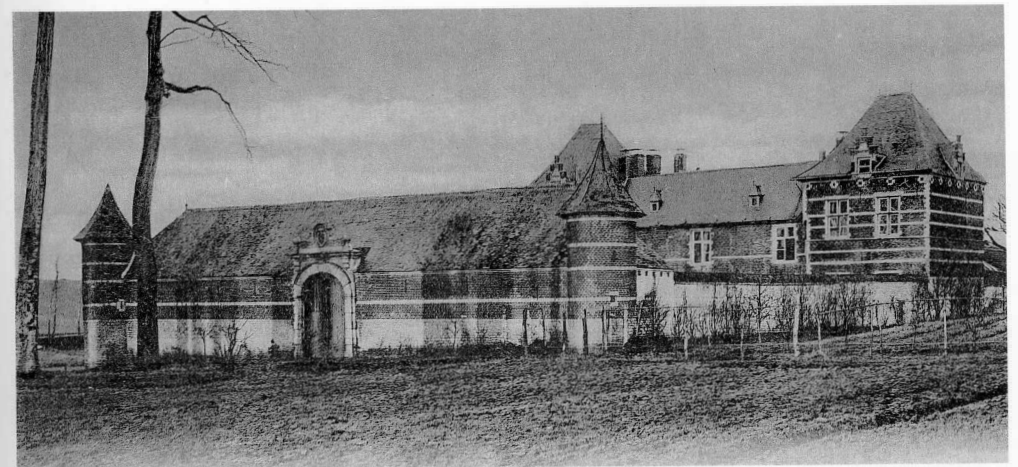
In de jaren 1920 stond de mar-kies de la Boëssière-Thiennes, erfgenaam van de laatste heren van Woluwe, de kapel af aan de congregatie van de paters assumptionisten. Ze werd geres-taureerd in 1969-1971 en heeft een mooi interieur bewaard - o.a. kooromheining, preekstoel, drie-luik met de voorstelling van het leven van Lenneke Mare met middenpaneel uit 1609 - dat voor het grootste deel uit de 17^{de} eeuw dateert en bekostigd werd door Georges III Kieffelt, heer van Stokkel en eigenaar van het terrein. Zijn fraaie grafsteen bevindt zich in het portaal van de kapel. Toch kan men betreuren dat als gevolg van nieuwe liturgische opvattingen alleen de werken van artistiek belang bewaard gebleven zijn, waardoor de kapel een soort museum van religieuze kunst geworden is. Alle getuigenissen van volkse vroomheid, bijvoorbeeld de ex-voto's, die integraal deel uitmaken van het socio-religieuze erfgoed, zijn tijdens de restauratie verwijderd. Het kleine openbare park aan de Emile Vanderveldelaan werd ontworpen door landschapsarchitect René Péchère (1975). Kapel en parkje werden beschermd in 1959.



Op dit open landschap gefotografeerd omstreeks 1920 domineert de kapel nog de vallei. Maar aan de randen rukken reeds de villa's op.

Rechter pagina:

Het kasteel Kieffelt in 1892, op de plaats van de huidige Kasteel Kieffeltstraat, niet ver van de kapel van Lenneke Mare. Het werd in 1935 afgebroken als gevolg van grondspeculatie. Aangebouwd aan een oudere boerderij, het Hof Allome, was het kasteel vanaf de 16^{de} eeuw het bestuurlijke centrum van de heerlijkheid Stokkel. De bouw rond 1630 van de twee paviljoenen die het hoofdgebouw omsluiten en van het lange blinde gebouw met monumentale ingang weerspiegelen de sociale opgang van Georges III Kieffelt die in 1626 de hoge rechtspraak verwierf voor Kraainem, Sint-Stevens-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe.





De watermolen van Lindekemale

De molen van Lindekemale dankt zijn naam aan een oude plaatsnaam in de omgeving, het Lindekemaleveld. Hij wordt voor het eerst vermeld in 1129 en is daarmee een van de oudste molens in het Brussels gewest na Watermaal (914) en Jette (1112).

In de 12^{de} eeuw was de Lindekemalemolen gemeenschappelijk bezit van de heerlijke families van Wezembeek, Duffel en Woluwe. Later stonden ze hun eigendomsrechten af aan de abdij van Park, opgericht in 1128-1129. De ouderdom en ligging van de molen laten toe hem te beschouwen als banmolen voor de twee Woluwes (alvorens de Bovenbergmolen gebouwd werd in Sint-Pieters-Woluwe) en misschien zelfs voor Wezembeek.

De molen heeft sinds zijn oprichting altijd graan gemalen maar produceerde in de 19^{de} eeuw ook papier. De opkomst van de industriële maalderijen in deze periode betekende voor de meeste molens de ondergang. De Lindekemalemolen dankt zijn voortbestaan aan een gelukkige samenloop van omstandigheden waardoor hij een nieuwe bestemming kreeg. Door de aanleg van de Tervurenlaan in 1897 en de ontwikkeling van het openbaar vervoer was de landelijke omgeving van de molen ontsloten voor het dagjestoerisme van de Brusselse stadsbevolking. De omschakeling volgde geleidelijk. Vanaf de jaren 1900 werd de benedenverdieping van de molen ingericht als verbruikzaal. De meelproductie werd stopgezet en vervangen door andere producten die een betere afzet vonden op de Brusselse markt: eerst snuiftabak, nadien chicorei waarvoor de grondstoffen geleverd werden door de tuinbouwbedrijven die toen in Sint-Lambrechts-Woluwe overal uit de grond schoten. Na de aankoop door het gemeentebestuur in 1955 werd de molen in 1970 omgebouwd tot restaurant.

Het oudste gedeelte van de huidige molen is het afgeplatte gebouw waartegen het watertoevoerkanaal en het schoepenrad

De molen van Lindekemale en de brouwerij "Het Lindeke", uitgebaat door Jean-François Debecker, burgemeester van 1891 tot 1903. De brouwerij was in werking tot 1934. De geplaveide weg en de velden zijn verdwenen voor de Woluwelaan.



Linker pagina:
De molen van Lindekemale in 1892 vóór zijn verbouwing tot herberg. Het waterrad was toen veel smaller.



De molen omstreeks 1930. Rechts de herbouwde zuidelijke vleugel na de brand van 1928. Een turbine is in de plaats gekomen van het schoepenrad dat stilaan aftakelt.

steunen. Dit gedeelte zou kunnen teruggaan tot de 16^{de} of zelfs het einde van de 15^{de} eeuw. Opgetrokken in breukstenen uit kalkzandsteen - die in de ondergrond van de streek overvloedig voorkomt - moet dit gebouw vroeger een strodak hebben gehad. Hier werd het graan tot meel gemalen. De onderbouw van het hoofdgebouw dateert

waarschijnlijk uit de 17^{de} eeuw, de bakstenen verdieping is van latere datum. De verbouwing van het hoofdgebouw tot café en melksalon op het einde van de 19^{de} eeuw ging gepaard met een aantal 'schilderachtige' toevoegingen (tandradwiel, luiken, rustiek uithangbord) bedoeld om de sobere gevel te verlevendigen en de ouderdom van het gebouw in de verf te zetten. Het resultaat oogt helaas nogal kitscherig en pseudo-oud. Na een brand in 1928 werd de zuidelijke gevel verlengd met industriële bijgebouwen.

De Lindekemalemolen is een watermolen van het bovenslagrad-type. Het rad wordt aangedreven door de gecombineerde kracht van het langs boven instromende water en het effect van de zwaartekracht waardoor het rad een grotere produktiviteit heeft dan een onderslagrad. In de 19^{de} eeuw werkte de molen met twee schoepraderen, die respectievelijk graanmaalstenen en een papiermachine aandreven. Omstreeks 1893 bleef er nog maar één rad over dat na de installatie van een turbine in de jaren 1920 gedegradeerd werd tot louter decoratie-element. De hefboom om de klep van de molenvliet te openen werd voortaan van binnen-uit bediend door middel van een ketting. Van de molenstenen en het oude binnenwerk blijft vandaag niets meer over.

De molen en omgeving werden beschermd in 1989. Het schoepenrad werd in 1994 zeer mooi gerestaureerd. De Lindekemalemolen is samen met de Crockaertmolen van Ukkel de enige overblijvende watermolen in het Brussels gewest, dat er in het midden van de vorige eeuw ten minste 87 telde.

EEN ADELRIJKE WONING UIT DE 18^{de} EEUW : HET MALOUKASTEEL

Het kasteel Malou is een mooi voorbeeld van een buitenverblijf uit de 18^{de} eeuw. Een steen in de noordoostelijke hoek van het gebouw draagt het jaartal 1776. Het kasteel dankt zijn naam aan zijn beroemdste bewoner, Jules Malou, minister en financier, die er woonde van 1853 tot aan zijn dood in 1886. Over de begintijd van dit mooie domein tasten we in het duister. Merkwaardig is wel dat het zich op het kruispunt bevindt van het Woluwedal en het dal van de Struykbeek, een kleine bijrivier komende van Stokkel. Het is een uitgestrekt en drassig gebied, gevoed door talrijke bronnen die de grond ongeschikt maken voor de landbouw, en dat grotendeels gespaard is gebleven van bebouwing. Ongetwijfeld werd dit domein in een verleden afgesplitst van de heerlijkheid Woluwe, waar het in het zuiden aan grensde. De grenslijn werd gevormd door de Struykbeek, die min of meer overeenstemt met het tracé van de huidige Stadionlaan. De eerste gekende eigenaar (vóór 1564), Albert Preudhomme, was waarschijnlijk verwant met de familie Armstorff, heren van Woluwe in de 17^{de} eeuw.



De vroegere gevel van het Maloukasteel ademt de symmetrie en soberheid van het neoclassicisme uit.

Het Maloukasteel en het omringende park getekend door Paul Vitzthumb in 1831. Een zeer romantische omgeving.





Verkoopaffiche voor het Maloukasteel in 1851. De weiden langs de Struykbeek, oude drooggelegde vijvers, op de plaats van het huidige Fallonstadion, waren in de verkoop inbegrepen.

In 1654 werd het domein gekocht door de jezuïeten van Brussel, die het behielden tot 1773, het jaar dat ze door Jozef II uit de Zuidelijke Nederlanden werden verbannen. In 1774 bestond het domein uit een kleine woning van één verdieping omringd door water - het kleine eilandje in het midden van de huidige vijver - en een groot park met vijf vijvers. De totale oppervlakte bedroeg niet minder dan negen hectare.

Het domein van de jezuïeten werd openbaar verkocht en kwam zo in het bezit van een Brussels bankier en handelaar, Lambert de Lamberts, die in 1769 in de adelstand verheven was. Hij liet het kleine kasteel afbreken en op een gezondere plek elders in het domein de mooie woning in Lodewijk XVI-stijl bouwen die er vandaag nog staat en die beter paste bij het nieuwe sociale statuut van zijn eigenaar.

Van de opvolgers van de Lamberts moeten we zeker Pierre-Louis Van Gobbelschroy vermelden, minister (1825-1830) tijdens de Hollandse periode, die het domein tussen 1836 en 1850 volledig liet herinrichten. De drie vijvers in de vallei van de Struykbeek werden gedempt en volgens de mode van die tijd werd een Engels landschapspark aangelegd met bochtige paden en dreven, ter vervanging van het klassieke park met zijn strakke, rechthoekige grondplan.

In 1853 werd het domein aangekocht door Jules Malou. Zijn erfgenamen, de familie d'Huart, verkochten het in 1951 in zijn geheel aan de gemeente Sint-Lambrechts-Woluwe. Sinds zijn restauratie in 1971 wordt het kasteel gebruikt voor culturele activiteiten, net als de oude stallen - de Mediatine - sinds 1978. Het omringende park heeft een recreatieve functie gekregen (hengelsport, speelweide). Vermelden we ook dat de vallei van de Struykbeek een moerassig gebied vormt met een bijzonder interessante plantengroei en dat er in het park enkele zeer mooie en merkwaardige bomen staan, waaronder een prachtige rode beuk niet ver van het kasteel. Het park is sinds 1993 beschermd.

Behalve het Maloupark bezit Sint-Lambrechts-Woluwe nog een ander park dat op biologisch gebied zeker even rijk is. Het gaat om het Bronnenpark, dat één geheel vormt met het Solvaydomein op het grondgebied van Sint-Pieters-Woluwe en dat in 1963 door de gemeente werd aangekocht. Dit mooie landschap

op de plaats waar vroeger weiden lagen langs de oevers van de Woluwe werd in het begin van deze eeuw aangelegd. Rond een grote, kunstmatige vijver groeien exotische sierplanten zij aan zij met halfwilde vegetatievormen die karakteristiek zijn voor vochtige milieus (rietvelden, elzenbosjes, enz.).

HERINNERINGEN AAN HET LANDBOUWLEVEN : HET HOF TER MUSSCHEN

Het Hof ter Musschen vormt samen met het Hof ten Berg een van de grootste oude landbouwbedrijven die nog op het grondgebied van Sint-Lambrechts-Woluwe bestaan. Toch kennen we zijn geschiedenis maar slecht. Over de periode vóór 1800 zijn bijna geen documenten bewaard gebleven. Wel mag worden aangenomen dat het hof nooit eigendom is geweest van een religieuze instelling (abdij, klooster, kapittel van kanunniken, enz.), aangezien de kerkelijke archieven het nergens vermelden. Ongetwijfeld was het aanvankelijk een eenvoudige hoeve die afhing van de heerlijkheid Woluwe. De sociale positie van de eigenaars uit de eerste helft van de 19^{de} eeuw (de prins de Ligne, nadien de graaf d'Oultremont) lijkt dit te bevestigen.

De grote lijnen in de geschiedenis van het Hof ter Musschen kunnen worden afgeleid uit de architectuur van de hoevegebouwen, meer bepaald uit de gebruikte materialen en architecturale details. De eerste bouwfase zou teruggaan tot de

Het Hof ter Musschen omstreeks 1910. Tot in het begin van de jaren 1980 werd hier nog rundvee gehouden.





Zicht vanuit de hoogte op het Hof ter Musschen, eind jaren 1970, waarop de verschillende hoevegebouwen duidelijk herkenbaar zijn. Links het hoofdgebouw met drie onderscheiden niveaus. Vooraan de stallen met een plint in zandstenen breukstenen, waaruit blijkt dat dit gedeelte ouder is dan de andere gebouwen. Rechts de schuur uit 1741. Achteraan varkens- en paardestallen gebouwd in 1898.



Op benzine werkende dorsmachine op het erf van het Hof ter Musschen in 1912. De mechanisering van het landbouwmateriaal op de hoeve begon in de jaren 1880 en was een reactie op de landbouwcrisis in ons land tussen 1872 en 1895.

15^{de} eeuw, hetgeen blijkt uit de gotische vorm van een oude schoorsteen die vroeger in de oude broodoven stond en nu in de hoeve is heropgericht. Ook de plinten van sommige in zandstenen breukstenen gemetste muren zouden uit die periode kunnen dateren. De tweede en belangrijkste fase situeert zich rond 1740. Toen werden de meeste van de huidige gebou-

wen opgericht, namelijk het hoofdgebouw in het westen, bestaande uit drie delen met verschillend niveau, de paarde- en veestallen in het noorden en de machtige schuur in het oosten. De derde fase ten slotte is slechts iets meer dan een eeuw oud. Het gaat om de varkensstal in de zuidelijke vleugel waarmee het vierkante erf volledig werd gesloten.

Het bouwland van het Hof ter Musschen besloeg vroeger meer dan 50 hectare en wordt thans ingenomen door de campus van de U.C.L. Zoals op de meeste andere boerderijen langs de Woluwe en zijn bijriviertjes werden vooral graan en andere voedingsgewassen verbouwd, terwijl in de vette weiden langs de beek koeien graasden. De familie Draeck, die het Hof ter Musschen vanaf 1840 bewoonde, had zich in de veeteelt gespecialiseerd. Een op de boerderij gekweekte stier werd in 1863 in Rijsel bekroond. In het begin van deze eeuw was het hof bekend om zijn paardenfokkerij.

Hendrik Draeck was ongetwijfeld het bekendste lid van deze landbouwersfamilie. Hij was schepen van 1849 tot 1863 en bekleedde nadien het burgemeestersambt van 1864 tot aan zijn dood in 1874. Als grootgrondbezitter en belangrijke werkgever genoot hij binnen de agrarische gemeenschap van Sint-Lambrechts-Woluwe zeer groot aanzien. Vanuit deze sociale en economische machtspositie was het normaal dat hij ook in de dorpspolitiek een hoofdrol speelde. Zijn opvolger als burgemeester, Hendrik Verheyleweghen (1875-1888), verkeerde als

grootste pachter van het gehucht Roodebeek in een gelijkaardige positie.

Het Hof ter Musschen werd beschermd in 1988. Het semi-natuurgebied rond de boerderij, beschermd sinds 1994, is ongetwijfeld het rijkste biologische milieu van het hele Brusselse gewest. Op een oppervlakte van ongeveer zeven hectare vinden we hier de oude weiden van het hof, waarvan de laagste zeer moerassig zijn daar ze in de bedding liggen van een rij van drie vijvers die ten laatste omstreeks 1800 werden drooggelegd. In dit gebied groeien minstens 150 verschillende soorten planten en leeft een gevarieerde vogelpopulatie (torenvalk, rietzanger, watersnip, enz.).



Het Hof ter Musschen vóór de restauratie. Foto genomen vanop de windmolen. Het landschap vertoont opvallende contrasten die de breuklijn aangeven tussen de hedendaagse stad en de agrarische wereld van gisteren.

EEN VERPLAATST ERFGOED : DE WINDMOLEN

De windmolen van Sint-Lambrechts-Woluwe stond oorspronkelijk in Esplechin (nabij Doornik) waar hij vóór 1767 werd gebouwd (of herbouwd?). In de jaren 1920 was deze molen met afbraak bedreigd toen hij werd aangekocht door dokter Raoul Duthoit, een briljant kinderarts die in 1935 een preventorium voor pretuberculeuze kinderen oprichtte in Arc-Ainières (noorden van Henegouwen). Hij liet de molen restaureren en oprichten in de buurt van zijn instituut tot lering en vermaak van zijn jonge patiënten. In 1943 verkreeg hij dat de molen beschermd werd. Bij zijn overlijden in 1960 kon de familie de onderhoudskosten niet langer opbrengen en bood ze de molen aan de gemeente Sint-Lambrechts-Woluwe aan, die er graag op inging. De nieuwe aanwinst werd ingeschakeld in een programma om de oude sites van het Woluwedal toeristisch aantrekkelijk te maken, op een ogenblik dat de Woluwelaan voor het verkeer werd opengesteld (1964). De windmolen moest een soort tegenhanger worden voor de watermolen van Lindekemale. Hij werd heropgebouwd in 1962-1963 volgens de traditionele

bouwwijze. Het gekozen terrein in het lage gedeelte van het Woluwedal, niet ver van de beek, was echter weinig geschikt om de molen goed te laten werken. Na een onopgehelderde brand in 1980, die de molen gedeeltelijk vernielde, werd hij een tweede maal heropgericht, ditmaal op een kunstmatige en gunstiger gelegen terreinophoging nabij het Hof ter Musschen (1988).

Hoewel de molen tot een toeristische trekpleister is uitgegroeid, mag men niet vergeten dat zijn aanwezigheid in het landschap van het Woluwedal van recente datum is en dat hij bovendien geen enkele band heeft met de geschiedenis en het verleden van dit gebied. Er is geen enkel document bekend dat een oude, nu verdwenen windmolen in de omgeving vermeldt en waarvan deze molen de symbolische opvolger zou kunnen zijn.



De windmolen op zijn nieuwe molenberg. Deze foto uit 1989, genomen van in de oude boomgaard van het Hof ter Musschen, ademt een landelijke atmosfeer uit die in het Woluwedal van vandaag uitzonderlijk is geworden.

BIBLIOGRAFIE

De inhoud van deze tekst berust voor het grootste gedeelte op het werk van M. VILLEIRS, M. DUJEU en D. FRANKIGNOUL, *Histoire de Woluwe-Saint-Lambert*, Sint-Lambrechts-Woluwe, Gemeentemuseum, 1991.

Zie ook :

- P. BAUTERS en M. VILLEIRS, *Water- en windmolens van Sint-Lambrechts-Woluwe en van het Brussels gewest. Geschiedenis en technologie*, Gemeentemuseum van Sint-Lambrechts-Woluwe, Tijdingen nr 2, 1995 (te verschijnen).

- Y. CABUY, S. DEMETER en F. LEUXE, *Atlas van de archeologische ondergrond van het gewest Brussel. 2. Sint-Lambrechts-Woluwe*, Brussel, 1992.

- *Sint-Lambrechts-Woluwe van dorp tot residentiestad*, Sint-Lambrechts-Woluwe, Cultuurraad, 1983.

- A. SMOLAR-MEYNART en J. STENGERS (red.), *Het Brussels Gewest. Van de dorpen van vroeger tot de stad van vandaag*, Brussel, Gemeentekrediet, 1989.

- De Cercle d'Histoire, d'Archéologie et d'Architecture des Woluwe geeft een driemaandelijks tijdschrift uit, *Wiluva*.

In dezelfde collectie :

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (FR - NL - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)
5. DE HEIZEL (FR - NL - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)
7. DRIE VOORBEELDEN VAN PASSAGES UIT DE 19^{de} EEUW (FR - NL - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIJEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT (FR - NL)
DE COLLEGALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (FR - NL - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (FR - NL)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (FR - NL)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (FR - NL - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK (FR - NL - ESP - GB)
MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE ST-JOOST-TEN-NODE (FR - NL)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (FR - NL - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (FR - NL)
17. DE TERVURENLAAN (FR - NL)

Grafisme : La Page p.v.b.a.
Fotografie : P. Leleux n.v.
Vertaling : Citracom
Druk : P. François n.v.
Distributie : Altera Diffusion

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen
C.C.N.
Vooruitgangstraat, 80 - 1030 Brussel - Tel: 02/204 24 49

GEDRUKT IN BELGIE
WETTELIJK DEPOT: D/1995/6860/7



De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedebouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.



Deze brochure neemt ons mee voor een wandeling in Sint-Lambrechts-Woluwe waar talrijke gebouwen - Sint-Lambertuskerk, kastelen, kapel van Lenneke Mare, Lindekemalemolen en eeuwenoude hoeven - ondanks de verstedelijking nog getuigen van het vroegere landschap van het Woluwedal, bewoond sinds de prehistorie en eeuwenlang een gebied van landbouw en veeteelt.